

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ բուլենին եթէ կայ մի խնդիր, որ իւր ծաւալով գերակշռում է բոլոր մնացած տեղական խնդիրները, այդ անկասկած՝ հացի թանկութիւնն է, գլխաւորապէս Երևանեան նահանգում և Կարսի շրջանում: Մասամբ նաեւ վատ է հունձը եղած Թիֆլիսի և Քութայիսի նահանգների մի քանի գաւառներում: Այդ ամբողջ ընդարձակ անջրդի տարածութեան վրայ ոչ միայն վատ է չաջողուել աշնանացան ցորենը, այլ և գարնանացան գարին, եգիպտացորենը, կորեկը և այլ հացահատիկները: Նոր-Բայազէդի գաւառում, որպէս նաեւ Երևանի, Էջմիածնի, Շարուր-Դարալաղեաղի գաւառների լեռնալանջերի վրայ գիւղացիք մինչև անգամ սերմ չեն հաւաքել: Աւելի ևս ընդարձակ տարածութիւնների վրայ, ինչպէս Ալեքսանդրապոլի գաւառն է և Կարսի շրջանը, հունձը միջինից շատ ստոր է: Փոխանակ մէկին 5—7, հաւաքւած է 4—3 և մինչև անգամ մէկին երկու միայն: Նոյնն է Ախալքալաքում, Ախալցխայում և մի քանի այլ տեղերում:

Ներկայ թւականի վատ հունձի հետեանքը յիշեալ տեղերում նորանով է մանաւանդ ծանր, որ նոյն վատ վիճակի ենթարկւեցին այդ տեղերը նաեւ անցեալ տարի: Անցեալ տարւոյ վատ հունձերի պատճառով գիւղացիք 1893 թւականի համար շատ տեղ ցանել էին սովորականից աւելի քիչ հող՝ կէսը, երրորդը, քառորդը: Եւ այդ քիչն էլ վատ է չաջողւել:

Ոյժ ունի գիւղացին արդեօք՝ տանել այդ դժբաղդութեան հետեանքները այնպէս, որ կրածը չարտաչալուի զգալապէս գալիք տարիներում, որ երկար տարիներով չխախուռի նորա տնտեսական կեանքը և դորա հետ այն բոլորը, ինչ կապւած է գիւղացու տնտեսական հետ:

Յամենայն, էպս պէտք է հաստատ ընդունել այն, որ անցեալ տարւոյ դժբաղդութիւնը կրելուց յետոյ՝ զիւղացու ոչժը, այս տարւոյ ծանրութիւնները կրելու համար՝ շատ աւելի նւազած պիտի լինի, քան նա ոչժ ունէր անցեալ տարի։ Արդէն անցեալ տարի նա ստիպւած էր եղածը մտնել, տաւարի քանակութիւնը նւազեցնել, կամ իսպառ զրկել նրանից, պարտքերի դիմել մեծ տոկոսներ վճարելով։ Այդ ամենը կատարուած էր նա յոյսը դրած 1893 թւականի վրայ, որը սակայն դաւաճանեց, ի չիք դարձնելով աշխատանքի պտուղները։

Եւ ահա, փոխանակ ս. վորական արտահանութեան, վնասւած տեղերը ստիպւած են հացահատիկ բերել տալ հեռաւոր տեղերից, հարաւային Ռուսաստանից, մանաւանդ որ հարեան Թիւրքա-Հայաստանն էլ դեռ ևս աւելի ողորմելի վիճակի մէջ է, և այն տեղից, որպէս նաև Պարսկաստանից ցորեն դուրս բերելը արգելւած է նոյն պատճառներով։

Յայտնի է որ Աղսուէր երկաթուղու այն կայարանն է, ուր յանձնուած են երկաթուղուն Երևանեան նահանգից և Կարսի շրջանից եկած ապրանքները։ Արդ՝ 1891 թւականին, որ մի նորմալ տարի էր, Աղսուէր ընդունել է երկաթուղով ուղարկելու համար 130.000 պուդ ցորեն, 235,000 պուդ դարի։ Մինչդեռ ներկայ 1893 թւականի միմիայն երեք ամիսներում՝ օգոստոսի վերջերքից մինչև նոյեմբերի միջերջը ահագին քանակութեամբ հացահատիկ է ուղարկւած նոյն այդ նահանգները, այն է՝ դէպի Երևան, տեղացիների պիտոյքների համար՝ ալիւր 35.000 պուդ, ցորեն՝ 30.000, դարի 24.000 պուդ. զօրքի համար՝ ռոժ 200,000 պուդ, կրուպա 50,000 պուդ։ Դէպի Ալեքսանդրապոլ—Կարս, տեղացիների համար՝ ալիւր 45.000 պուդ, ցորեն 40.000, դարի 40.000, զօրքի համար՝ ռոժ 365.000, կրուպա 65.000։

Հետեալէս Երևանեան նահանգը և Կարսի շրջանը երեք ամսում ուղարկւած է մօտ 900.000 պուդ ալիւր, ցորեն, դարի և այլ հացահատիկներ։

Հացի թանկանալը բնական հետեանք է այդ ամենի։ Մինչդեռ ցորենի օովորական գինը Կարսում էր շուրջ 1 ռ., այժմ է 1 ռ. 70 կոպէկ, 1 ռ. 80 կ., Երևանում 1 ռ. 60 կ., 1 ռ. 70 կոպէկ։

Բայց այդ գները դեռ շատ բան չեն ասում թշառութեան աստիճանի մասին, որովհետև պէտք է հաշւի առնել, որ ոչ միայն գիւղացին ստիպւած է այդ գներով հաց առնել, այլ և նա զրկւած է մի եկամտի աղբւրից, ինչպիսին հացահատիկի արտահանութիւնն էր, որ 1891 թւականին 375.000 պուղի էր հասնում, նայած որ այդ 1891 թւականը միջին տարի էր: Աւելացրէք այդ բոլորի վրայ որ ներկայ տարին յաջորդում է անցեալ 1892 թւականի նոյնպէս անաջող տարւան, երբ փոխանակ 375 հազարի, միայն 208 հազար պուղ էր արտահանւել Աղստեի վրայով, ուրեմն երբ արտահանութիւնը նախորդ տարւայ հետ համեմատած՝ կէսից էլ աւելի պակաս էր:

Այս հանգամանքները ստիպում են լրջօրէն մտածել ցաւին դարման գտնելու վրայ: Բանը սա է որ եթէ հունձի անաջողութիւնը կրկնող երեւոյթներիցն է, սակայն մի հասարակութիւն կարող է, նախատեսելով այդ հետեանքների դէմն առնել, մոռցնելով իւր մէջ համապատասխան կարգ ու կանոններ: Ներկայ դէպքում մեր կարծիքով ոչինչ չի մնում անել քան եթէ պետական միջամտութիւն գործել, ինչպէս այդ եղաւ Ռուսաստանի ներքին նահանգների նկատմամբ 1891 և 1892 թւականներին: Ճիշդ է՝ մեր դէպքում պետական օգնութիւնը հեռաւորապէս անգամ այն ծաւալը չի ունենալ, ինչ հարկաւորեց Ռուսիայի ներքին քսան նահանգների համար: Այնտեղ աղէտը աշխարհ թնդացրեց, անգամ Սմերիկան օգնութեան հասաւ: Իսկ այստեղ խնդիրը աւելի փոքր է, բայց օգնութիւնը նոյնպէս անհրաժեշտ: Հաստատ է նաև որ մեր տեղական գիւղական-հասարակական միջոցները ամենեւին չեն կարող բաւել ներկայ չարիքի դէմ՝ զօրեղ կերպով կուռլու համար, մանաւանդ որ չարիքը երկրորդ տարին է, որ սուր կերպով զննւում է:

Մեզանում գիւղը վարում է բոլորովին անհատական կեանք, նա ոչնչով չի կապւած միւս գիւղերի հետ, որպէս զի նոքա կարողանան ընդհանուր խնդիրներ ունենալ և կամ եղած խնդիրները ընդհանուր ոյժերով, ընդհանուր միջոցներով լուծել, ընդհանուր

կարիքներին՝ նաև ընդհանուր միջոցներով բաւարարութիւն տալ։ Որովհետև կան կարիքներ, որոնց բաւարարութիւն տալ շատ դժւարին է, երբ ամեն մի գիւղ հարկադրւած է միայն իւր համար մտածել։

Եւրոպական Ռուսաստանում գիւղը այնպէս առանձնակի չէ կանգնած ինչպէս մեզանում։ Այնտեղի բազմաթիւ նահանգներում արդէն հաստատւած է զեմստւօ կոչւած հիմնարկութիւնը, որ նշանակում է նահանգական ինքնավարութիւն։ Ինչպէս որ քաղաքներին տրւած է ինքնավարութիւն, որ նաև մեր քաղաքներին շատերին շնորհւած է, այնպէս էլ նահանգներին է տրւած ինքնավարութեան իրաւունք, որ Կովկասում սակայն բնաւ զոյլութիւն չունի ¹⁾։

Ձեմստւօի միջոցով է, որ Ռուսաստանում մի նահանգի այլ և այլ բնակութիւններ իրար հետ որքան և իցէ կապւած են, հետեւապէս և զեմստւօն կարող է և ունի միջոցներ ի միջի այլոց նաև օգնութեան հասնել այլ և այլ աղէտների դէպքում, առանց որ ամեն անգամ հարկ լինի պետութեան օգնութեանը դիմելու։

Այդպէս չէ մեզանում, ուր մի նահանգի գիւղերը կապւած են միմիայն զաւառական և նահանգական կառավարչական (ադմինիստրատիւ) հաստատութիւնների հետ, հաստատութիւններ սակայն, որոնք զուտ ոստիկանական-վարչական բնաւորութիւն են կրում։

Ահա ինչու այն բանի համար, ինչ Ռուսաստանում զեմստւօն կարող է անել, մեզանում ստիպւած են դիմել նահանգական հաստատութիւնների միջոցով անմիջապէս պետութեան։

Եւ ներկայ տարում կրկնող վատ հունձի չարիքների դէմ առնելու համար այլ զօրաւոր միջոց չկայ քան եթէ պետական միջամտութիւնը, քանի որ նահանգական կառավարութիւնները, որպէս զուտ վարչական-ոստիկանական մարմիններ, իրանք սեփական միջոցներ չունեն նահանգի տնտեսական և այլ պիտոյքների համար։

¹⁾ Համեմատ. «Յառաջդիմական պայմանները» առաջնորդող լօգւածը «Մուրճ» 1891 թ. № 1, էջ 9—11։

Ուշադրութեան արժանի հողացողութեան մի օրինակ, սակայն, մեզ ներկայացնում է Թիֆլիսի նահանգական վարչութիւնը: Ներկայումս ծրագրում է այսպէս կուլած գիւղատնտեսական գրամագլխի կազմութիւն Թիֆլիսի նահանգի գիւղերի համար, մի նորութիւն, որ մասամբ արդէն իրագործւած է նախաձեռնութեամբ Թիֆլիսի նահանգապետ իշխան Շերաշիձէի, որի շնորհիւ այս վերջին երեք տարիներում նահանգի 326 գիւղերը կամաւոր տուրքով զոյացրել են հացահատիկով և դրամով արդէն իսկ պատկաւելի գումարներ, ինչ որ մօտ մի միլիոն ուսբլու: Թէ ինչպէս պէտք է մտնեն այդպիսով ժողովող գումարները, այդ մասին ծրագիրը առաջարկւած է կառավարութեան, որովհետեւ նա պէտք է օրէնսդրական վաւերացումն ստանալ, քանի որ, ստեղծելով նոր տուրք և նոր հիմնարկութիւններ, նա պէտք է գետ ընդունել պետական խորհրդի կողմից: Ժողոված դրամը պէտք է գործադրելի այնպիսի տեղական պիտոյքների վրայ, ինչպէս անտառ գլխեր, ջրանցքներ, ճանապարհներ անցկացնելը, անասունների հիւանդութիւնների դէմ մաքառելը, գիւղատնտեսական մեքենաներ ձեռք բերելը, գիւղի համար նոր հող ձեռք բերելը և այլն և այլն:

Այնպէս, ինչպէս ծրագրւած է գործը (տես նաև Մշակ № 15), նա շատ համակրելի կողմեր ունի: Տուրքը մնում է ոչ պարտադիր, այլ կամաւոր, բայց միայն ոչ հատ-հատ գիւղացու, այլ միայն գիւղի համար, այնպէս որ տուրքը առ միշտ պարտադիր է դառնում, եթէ գիւղի բնակիչները համախօսական վճռով մի անգամ ընդունում են: Տուրքը կայանում է նրանում, որ ամեն արական շուն, 12 տարեկան հասակից մինչ 60 տարեկանը՝ վճարում է տարէնը 20 փունտ ցորեն: Շտեմարաններում հաւաքածից անձեռնմխելի պահում է երկու տարւայ պաշար, որ, անբերրիութեան դէպքերում, ծախւում է գիւղացիներին էժան գնով, ամեն ծխին առանձին: Երկու տարւայ պաշարից աւելին ժողովածը ծախւում է հրապարակապէս, աճուրդով, որից գոյացած գումարը յանձնւում է խնայողական դրամաարկղին պետական բանկի Թիֆլիսի բաժնում: Եւրաքանչիւր գիւղի անունով կազմւած դրամագլխը միայն այդ գիւղին է պատկանում և՛ կարող է մտնել միայն այդ գիւղի պէտքերի համար: Այդ պատճառով ոչ մասնաւոր անձերի դրամական պահանջերի և

ու հարկահանութեան պէտքերի համար չի կարելի ձեռնամուխ լինել այդ դրամագլխին:

Դրամագլխի մսխումը շրջապատած է բաւականաչափ երաշխաւորութիւններով: Դրամագլխից փող վերցնելու համար պահանջւում է գիւղի երկու-երրորդ մեծամասնութեան համախօսական վճիռը, որը տրւում է գաւառապետին, իսկ վերջինս լուր դիտողութիւններով ներկայացնում է նահանգապետին: Վճռի մէջ անհրաժեշտ կերպով պէտք է որոշւած լինի թէ ինչ պիտոյքի համար է փողը վերցնւում: Շտեմարանները պահ են տրւում երեք հոգու՝ տանուտէրին, պահեստի հսկողին և գիւղական երեցփոխանին: Իսկ ամբողջ գործը, այն է՝ դրամագլխի և հացի պահեստների ու դրամագլուխը մսխելու բարձր հսկողութիւնը պատկանում է Թիֆլիսի նահանգական վարչութեան և Թիֆլիսի նահանգի գիւղական գործերի ատեանի միացած ժողովին՝ նահանգապետի նախագահութեամբ:

Այդ ծրագրով ի հարկէ գիւղերը էլի չեն կապւում իրար հետ. դա ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ գիւղի խնայողական մի գանձարան: Բայց և այնպէս դա մի ծրագիր է, որը գիւղական կեանքի վրայ կարող է մի պիւլս աւելացնել: Իսկ մեզանում գիւղը այնքան զուրկ է կեանքից, որ մեծ ուրախութեամբ պէտք է արձանագրել ամեն մի քայլ որ անւում է գիւղական կեանքը աւելի բովանդակելի դարձնելու համար:

Լ Ո Ւ Ս Ի Ն Ի: